

VIROLAIS-SUOMALAINEN KIELITIETEEN SANASTO

Mati Erelt & Tiiu Erelt *Eesti-soome keeleteaduse sõnastik*. Teine, täiendatud trükk. Tartu Ülikooli Eesti Keele Õppetooli Toimetised 2. Tartu Ülikooli Kirjastus, Tartu 1995. 166 s. ISBN 9985-56-134-1.

Vaikka viro ja suomi ovat lähisukukieliä, tuskailin aikoinani viron kielioppia opiskellessani paitsi kielierojen myös vironkielisten kielioppitermien kanssa. Sijamuotojen viroon perustuvat nimitykset *nimetav*, *omastav*, *osastav*, *sisseütlev*, *seesütlev*, *seestütlev* jne. avautuivat läpinäkyvyyttään vielä helposti; ja olihan minun sukupolvelani jonkinlainen muistikuva siitä, että suomessakin oli joskus sijamuotojen nimityksinä käytetty sellaisia sanoja kuin *nimentö*, *omanto*, *osanto*, *sisätulento*, *sisäolento*, *sisäeronto* jne. Muodostukseltaan läpinäky-

viä mutta merkitykseltään erikseen opeteltavia olivat jo esimerkiksi *tegevusnimi* (*infinitiivi*) ja *kesksõna* (*partisiippi*). Lauseopin termistön avaamiseen tarvittiinkin siten jo esimerkkejä, jotka tekivät mahdolliseksi suomen ja viron käsitteistön vertailun. Vain esimerkkien avulla kytkeytyivät muun muassa termit *laiend*, *täiend*, *määrus* ja *tarind* vastaaviin suomenkielisiin oppisanoihin *attribuutti*, *määrite*, *adverbiaali* ja *rakenne*, *konstruktio*. Ainoassa silloin tarjona olleessa sanakirjassa, Lauri Kettusen virolais-suomalaisessa sanakirjassa, ei ollut lä-

heskään kaikkia termejä.

Edellisistä näytteistäkin voi päätellä sen tunnetun tosiasian, että suomessa kielioppi-terminä käytetään sulassa sovussa sekä omapohjaisia että vieraslähtöisiä oppisanoja, kun taas virossa termejä on yleensä kehitelty omalta pohjalta. Sama viron omiin aineksiin perustuva yhdyssanojen ja johdosten runsaus näkyy myös muussa kielitieteen erikoissanastossa. Käsitteiden ja niitä vastaavien oppisanojen hallinta edellyttää siis suomalaiselta hyvää viron taitoa tai ainakin kunnollisia sanakirjoja.

1960- ja varsinkin 1970-luvulta lähtien virolaisten ja suomalaisten käyttäjien apuna ovat olleet kaksikieliset yleissanakirjat: Kalju Pihelin ja Arno Pikamäen Soomeesti sõnaraamat sekä Paul Koklan, Helga Laanperen, Mart Mägerin ja Arno Pikamäen Eesti-soome sõnaraamat. Näiden lisäksi on ilmestynyt joitakin pienempiä sanakirjoja ja sanastoja.

Kielentutkijoiden ja kääntäjien tarpeisiin tuo kaivatun avun Mati ja Tiiu Ereltin laatima Eesti-soome keeleteaduse sõnastik (Virolais-suomalainen kielitieteen sanasto). Sanaston ensimmäinen painos ilmestyi 1992 Helsingin yliopiston Castrenianumin toimitteiden sarjassa (nro 42). Tarton yliopiston kustantamaan toiseen, täydennettyyn painokseen on lisätty teoksen käytettävyyttä tuntuvasti laajentava suomenkielisten termien luettelo. Nykymuodossaan sanasto koostuu 113-sivuisesta virolais-suomalaisesta osasta ja 45-sivuisesta kaksipalstaisesta suomenkielisten termien luettelosta, jossa kunkin termin kohdalla viitataan teoksen alkuosan asianmukaiselle sivulle.

Esipuheen mukaan teos on tarkoitettu opiskelijoille ja muille viron- ja suomenkielisen kielitieteellisen kirjallisuuden lukijoille. Yli 3 000 termin sanasto esittelee kielitieteen ja viestinnän eri lohkojen, mm. ortografian, fonetiikan, fonologian, morfologian, sanamuodostuksen, syntaksin, leksi-

kologian, semantiikan, kielipolitiikan ja kielenhuollon, nimistön-, tyylin- ja murteentutkimuksen, tekstilingvistiikan, kielitypologian, käännösteorian sekä keskustelunanalyysin käsitteitä. Tekijät sanovat koostaneensa sanaston sellaisista käsitteistä ja termeistä, jotka yleisimmin esiintyvät virolaisessa kielitieteellisessä kirjallisuudessa. Termistöä todetaan myös huolletun, ja teoksen ohjeellisuus ilmenee myös esitustavasta. Oppisanojen kehittämisen ja huollon näkökulma on tässä tapauksessa hyvin odotuksenmukainen, sillä tekijät edustavat laajasti kielitieteen (Mati Erelt) ja erityisesti kielenhuollon, leksikologian ja terminologian teoreettista ja käytännöllistä (Tiiu Erelt) asiantuntemusta (ks. esim. M. Erelt ym. 1993, 1995; Erelt, Erelt ja Ross 1997; T. Erelt 1982, 1997).

Uuden erikoissanaston ilmestyminen ei Virossa sinänsä ole uutta, sillä sodan jälkeisinä vuosina on erikoiskielten sanastoja ilmestynyt Virossa monia satoja (T. Erelt 1997: 305). Kun Viron kielen instituutti sekä Underin ja Tuglaksen kirjallisuuskeskus (entinen Viron tiedeakatemian kielen ja kirjallisuuden instituutti) viettivät helmikuun lopussa 1997 olemassaolonsa 50-vuotispäiviä, Mati Hint antoi erityistunnustuksen instituutissa tehdylle termityölle. Eri elämän- ja harrastusalojen sekä tieteen ja tekniikan omakielisen oppi- ja ammattisanaston itsenäinen kehittäminen edusti neuvostoaikana eräänlaista uhmakasta vastaanpanon kulttuuria, pienen kielen ja kansan taistelua olemassaolonsa puolesta (ks. Jõgi 1997).

Erikoisalojen kielten täsmällisyystarpeita ei liene syytä kiistää, mutta yleiskielessä sanaston jatkuva voimakas käymistila voi herättää myös vastustusta. Jaan Kaplinski on joissakin kirjoituksissaan (mm. 1983, 1986) pyrkinyt hillitsemään sanaston jatkuvaa tietoista muuttamista, esimerkiksi täysin toimivien yhdyssanojen korvaamista

lyhemmillä mutta usein keinotekoisilta tuntuvilla johdoksilla. Hän korostaa sitä, että kielen pitäisi välittää myös lapsillemme tunne jatkuvuudesta, tuntuma menneisyyteen. — Näin ulkopuolisesta Viron takavuosien uudissanavimma tuntui liialliselta mutta semmoisenakin ymmärrettävältä: kielestä välitettiin, siitä pidettiin huolta eikä annettu periksi venäjän paineen alla.

Äskeitä sivujuonetta ei kuitenkaan ole tarkoitettu moitteeksi esiteltävää teosta vastaan. Ereltien kielitieteen sanasto vastaa järkevän tuntuisesti kielitieteen ja viestinnän alueella tapahtuneisiin käsitteistön kehittämistarpeisiin.

Sanasto on suunniteltu helppokäyttöiseksi. Virossa käytettävät termit esitellään aakkosjärjestyksessä. Jos käsitteellä on useita synonyymisia nimityksiä, yksi niistä, tavallisesti virolähtöinen, on valittu sanartikkelin perustaksi. Toinen termi tai toiset samaa merkitsevät termit ovat viitteenä omassa aakkosjärjestyksen kohdassaan. Tätä hienovaraisesti käytäntöä ohjailevaa menettelyä käytetään erittäin runsaasti. Esimerkkejä:

kaudküsimus, kaudne küsimus
epäsuora kysymys
kaudne küsimus = kaudküsimus

keelekuj, lekt
kielimuoto
lekt = keelekuj

olev [kääne], essiiv
essiivi
essiivi = olev [kääne]

variant, teisend
variantti, toisinto
teisend = variant

Ohjailevuus näkyy selvemmin silloin, kun ei-suositeltavasta termistä ohjataan nuolella suositeltavaan ilmaukseen (runsaat kaksikymmentä tapausta), jossa sitten annetaan suomenkielinen vastine tai suomen-

kieliset vastineet, joskus myös laajempi selitys, mikäli suomessa ei ole vastinetta. Esimerkkejä:

automaattõlge → masintõlge, raaltõlge
avatud klass → lahtine klass
kalka → tõlkelaen

lausepõim → põimlause
põimlause, hüpotaks
yhdyslause, engl. complex sentence
(yhdyslause, jonka osalauseiden välillä on alistussuhde)

Kielitieteen monimuotoisuuden vuoksi sanaston luonteesta voi tässä yhteydessä esittää vain joitakin hajahavaintoja. Esimerkiksi neljän sivun *keel*-artikkeleissa on sellaisia uusia tai uudehkoja termejä kuin *keeleamet* 'kielivirasto', *keeledemograafia* 'demografinen lingvistiikka', *keelekümblus* 'kielikylpy', *keele omandamine* 'kielen omaksuminen', *keelerööv* 'kielenriisto', *keeleseadus* 'kielilaki', *keeletapp*, *lingviitsiid* 'kielenmurha'.

Onkohan virossa yleinen yhdyssanojen genetiivialkuisuus tehnyt sanaston laatijoille tepposet, kun *keeleoskaja*-sanan suomalaiseksi vastineeksi on tarjottu sanaa *kielentaitoinen* (*kielentaitaja*-sanan ohella) tavallisemman *kielitaitoinen*-sanan sijasta? Sanoissa voi tietysti nähdä sen merkityseron, että *kielentaitoinen* viittaisi tietyn kielen taitamiseen ja *kielitaitoinen* olisi merkitykseltään yleisempi. Vielä oudompi on *keeleoskamatus*-sanan vastine *kielentaidottomuus*, jonka sijasta olisi syytä käyttää tuttua sanaa *kielitaidottomuus*. Ja vielä: vaikka virossa on sana *keeleteooria*, suomalaiset käyttävät nominatiivialkuista yhdyssanaa *kieliteoria*. — Tämänäyttypisiin huomautuksiin on kuitenkin vain vähän aihetta.

Kielimuotojen nimitykset ovat tunnetusti ongelmalliset. Sanastosta käy selville, että esimerkiksi *ühiskeel*- ja *üldkeel*-sanoja käytetään synonyymisesti suomen *yleis-kieli*-sanan vastineina, tässä järjestyksessä.

Virallisen kielen virolaisina vastineina käytetään ilmauksia *ametikeel* ja *ametlik keel*; jälkimmäisen merkityksinä ovat lisäksi 'virakikieli, virallinen asiatyyl'. *Virallisesta asiatyylistä* voidaan käyttää myös nimityksiä *asjaajamiskeel*, *kantseleikeel*, tässä järjestyksessä. *Kantseliit* taas on *kapulakiel*. *Nykykieli*-sanana vastineet virossa ovat *tänapäevakeel* ja *nüüdiskeel*. *Vestluskeel*, *vestlusstiil* on suomeksi *keskustelutyyl*. Luetteloa voisi jatkaa pitkältikin.

Kaikkiaan: vaikka Mati ja Tiiu Erelt toteavatkin esipuheessaan sanastonsa virokeskeisyyden, teoksesta on kovasti iloa myös suomalaiselle kielitieteen termien pohtijalle. Mutta milloin me suomalaiset saamme ajantasaisen kielitieteen termejä selittävän ja esimerkein valaisevan kielitieteen sanaston?

PAULA SAJAVAARA

Opettajankoulutuslaitos, PL 35 (Seminaarinkatu 15), 40351 Jyväskylän yliopisto
Sähköposti: *pasajava@tukki.jyu.fi*

LÄHTEET

- EREL, MATI – KASIK, REET – METSLANG, HELLE – RAJANDI, HENNO – ROSS, KRISTIINA – SAARI, HENN – T AEL, KAJA – VARE, SILVI 1993: Eesti keele grammatika II. Süntaks. Eesti Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut, Tallinn.
- 1995: Eesti keele grammatika I. I. Morfologia. II. Sõnamoodustus. Eesti Teaduste Akadeemia Eesti Keele Instituut, Tallinn.
- EREL, MATI – EREL, TIJU – ROSS, KRISTIINA 1997: Eesti keele käsiraamat. Eesti Keele Sihtasutus, Tallinn.
- EREL, TIJU 1982: Eesti oskuskeel. Valgus, Tallinn.
- 1997: Eesti oskussõnastikud 1991–1995 (I–II). – Keel ja Kirjandus 5 s. 305–314; Keel ja Kirjandus 6 s. 394–400; Keel ja Kirjandus 9 s. 592–599. [Artikkelissa on viitteet kirjoittajan aiempiin Keel ja Kirjandus -lehdessä julkaistuihin erikoissanastokatsauksiin vuosina 1981, 1986, 1991.]
- JÖGI, MALL 1997: Eesti filoloogia pool-sajand Teaduste Akadeemias. – Kultuurileht 7.3.1997.
- KAPLINSKI, JAAN 1983: Eesti ja estoranto keele võrdluseks. – Sirp ja Vasar 5.8.1983.
- 1986: Keel ja mälu. – Looming 5 s. 695–697.